

ગુજરાત

પોલીસ કોન્સ્ટેબલ

Gujarat Police Recruitment Board

ભાગ - 1

ગુજરાત ભૂગોળ, ઇતિહાસ, પંચાયતી રાજ, ગણિત અને તાર્કિક કસોટી

અનુક્રમણિકા

ગુજરાત ભૂગોળ		
1.	ભૂગોળનો સામાન્ય પરિચય, ગુજરાતનું સ્થાન, સીમા, વિસ્તાર, જિલ્લાનું વર્ગીકરણ	1
2.	ગુજરાતનું ભૂપૃષ્ઠ ગુજરાતનો ડુંગરાળ પ્રદેશ (કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્ર)	10
3.	ગુજરાતના ડુંગર (તળ ગુજરાત) અને ઉચ્ચપ્રદેશ	17
4.	કચ્છનો રણપ્રદેશ અને ગુજરાતના મેદાની પ્રદેશો	22
5.	ગુજરાતના ભૌગોલિક પ્રદેશો અને દરિયાકિનારો	26
6.	દરિયા કિનારો	32
7.	ગુજરાતનું નદીતંત્ર (ભાગ - 1)	38
8.	ગુજરાતનું નદીતંત્ર (ભાગ-2)	49
9.	ગુજરાતની આબોહવા અને જંગલ સંપત્તિ	59
10.	ગુજરાતનાં પ્રાણી, પશુસંપત્તિ અને તેને લગતાં ઉદ્યોગ તથા પરિવહન	65
11.	ગુજરાત : જમીન સંપત્તિ અને કૃષિસંપત્તિ	76
12.	ખનીજ સંપત્તિ અને સંચાલન શક્તિનાં સાધનો અને ગુજરાતના ઉદ્યોગો	86
ઇતિહાસ		
13.	ગુજરાતનો પ્રાગ ઐતિહાસિક કાળ અને સિંધુ સંસ્કૃતિ	98
14.	પ્રાગ મૌર્યકાળ, અનુમૌર્યકાળ, શક-ક્ષત્રપ કાળ	105
15.	ગુજરાતમાં ગુપ્ત સામ્રાજ્ય, મેત્રક તથા અનુમેત્રક અને ચાવડા વંશ	109
16.	સોલંકી વંશ, વાઘેલા વંશ તથા સમકાલીન રાજ્યો	114
17.	મધ્યકાલીન ઇતિહાસ : ગુજરાતમાં મુસ્લિમ સત્તાની શરૂઆત	123
18.	મુઘલ-મરાઠા કાળ તથા 1857ના વિપ્લવ પહેલાંનું ગુજરાત અને નવજાગૃતિ	131
19.	1857નો વિપ્લવ તથા ગાંધીયુગ પૂર્વેનું ગુજરાત	138
20.	ગાંધીયુગ-1	145
21.	ગાંધીયુગ-2	150
22.	આરજી હકૂમત અને મહાગુજરાત આંદોલન	158

પંચાયતી રાજ		
23.	પંચાયતી રાજનો ઇતિહાસ	161
24.	ગ્રામપંચાયત	166
25.	તાલુકા પંચાયત	173
26.	જિલ્લા પંચાયત	178
27.	શહેરી વિસ્તારની સ્થાનિક સવરાજ્યની સંસ્થાઓ	183
28.	મહત્વની સમિતિઓ અને અગત્યની બાબતો	187
ગણિત		
29.	સંખ્યા પદ્ધતિ	194
30.	લ.સા.અ. અને ગુ.સા.અ.	198
31.	અપૂર્ણાંકિ અને દશાંશ	200
32.	વર્ગ અને વર્ગમૂળ	202
33.	ધન અને ધનમૂળ	204
34.	ઘાત અને ઘાતાંક	206
35.	સાદ્ધુરૂપ	207
36.	સરેરાશ	209
37.	મધ્યક, મધ્યસ્થ અને બહુલક	210
38.	ટકાવારી	212
39.	નફો-ખોટ	213
40.	ગુણોત્તર અને પ્રમાણ	214
41.	સમય અંતર અને ઝડપ	215
42.	ટ્રેન	217
43.	સમાંતર શ્રેણી અને ગુણોત્તર શ્રેણી	218
44.	સંખ્યા આધારિત પ્રશ્નો	In App

45.	ઉંમર સંબંધિત પ્રશ્નો	In App
46.	ભાગીદારી	In App
47.	સમય, કામ અને મહેનતાણું	In App
48.	સાંકળનો નિયમ	In App
49.	નળ અને ટાંકી	In App
50.	હોડી અને પ્રવાહ	In App
51.	મિશ્રણ	In App
52.	મધ્યક, મધ્યસ્થ અને બહુલક	In App
53.	માહિતીની પર્યાપ્તતા (Data Sufficiency)	In App

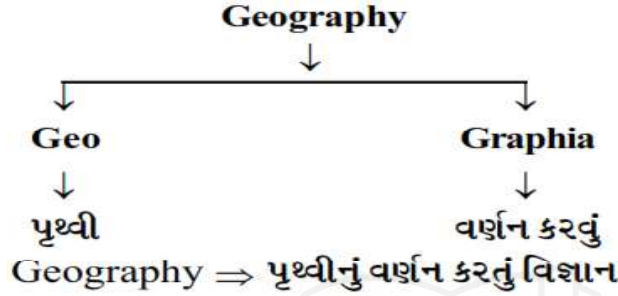
તાર્કિક કસોટી

54.	કેલેન્ડર (Calendar)	219
55.	ઘડિયાળ (Clocks)	223
56.	દિશા કસોટી (Direction Test)	225
57.	ક્રમ કસોટી (Rank Test)	228
58.	કોડીંગ-ડીકોડીંગ (Coding - Decoding)	232
59.	અંગ્રેજી મૂળાક્ષર કસોટી (Alphabet Test)	239
60.	(ભોમિતિક આકારની ગણતરી કરવી	243

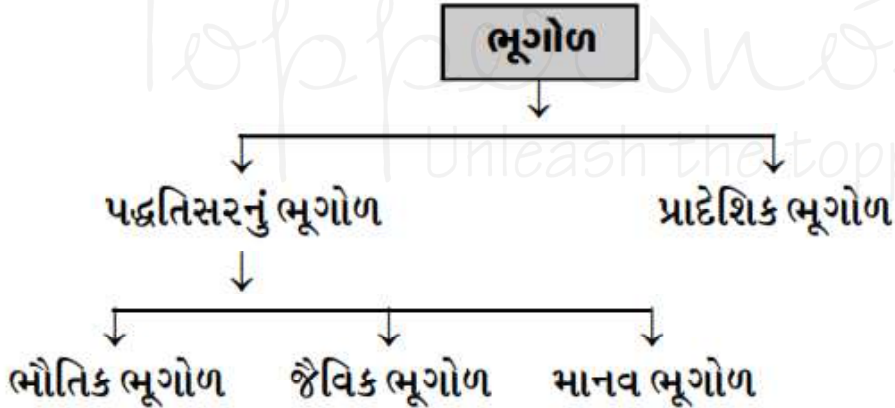
ભૂગોળનો સામાન્ય પરિચય, ગુજરાતનું સ્થાન, સીમા, વિસ્તાર, જિલ્લાનું વર્ગીકરણ

ભૂગોળ (Geography)

- Geography ગ્રીક ભાષાનો શબ્દ છે.
- Geography એ ‘Geo’ અને ‘Graphia’ એમ બે શબ્દો મળીને બનેલો છે.

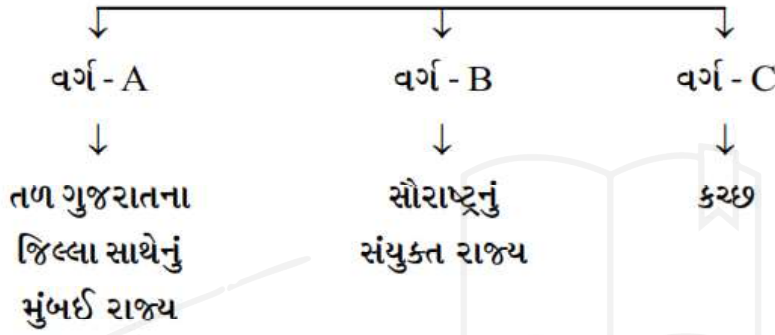
- ભૂગોળ માટે Geography શબ્દનો સૌપ્રથમ પ્રયોગ ઇસ્ટોસ્થેનીએ ઈ.પૂ. 2જી સદીમાં કર્યો હતો.
- ઇસ્ટોસ્થેનીએ સૌપ્રથમ વિષુવવૃત્તની લંબાઈ જાણવાનો પ્રયાસ કરેલો.
- વ્યવસ્થિત ભૂગોળના પિતા ⇒ ઇસ્ટોસ્થેનીઝ
- વિશ્વના સૌપ્રથમ ભૂગોળવેત્તા ⇒ થેલ્સ

ગુજરાત : પ્રસ્તાવિક

- ગુજરાતમાં થયેલા આર્કિયોલોજિકલ ઉત્ખનન જેવા કે લોથલ, પ્રભાસપાટણ, રોજડી, ધોળાવીરાના અવશેષો ઈ.પૂ. 4000ની શહેરી સંસ્કૃતિના ભાગ સૂચવે છે.
- મધ્ય એશિયામાંથી આર્ય લોકો ગુજરાતમાં આવ્યા.
- ઈ.પૂ. 3જી સદીમાં ગુજરાત ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના સામ્રાજ્યનો ભાગ બન્યું.
- ચીની મુસાફર હ્યુ-એન-ત્સાંગે ગુજરાતની મુલાકાત લીધી ત્યારે ગુજરાતમાં મૈત્રકવંશનું શાસન ચાલતું હતું, જેમાં રાજા ધ્રુવસેન બીજો રાજ કરતો હતો.
- હ્યુ - એન - ત્સાંગે સોરઠનો ઉલ્લેખ ‘સુલકા’ શબ્દ દ્વારા કર્યો હતો.

- સાતમી સદીથી મુસ્લિમોએ ગુજરાત પર આક્રમણો કર્યા, જેમાં ઈ.સ. 760માં આરબોએ ભરૂચ નજીક ગાંધારના પ્રદેશ પર આક્રમણ કરી બૌદ્ધ મંદિરનો નાશ કરી તે જગ્યા પર મસ્જિદ બાંધી હતી.
- આરબ ભૂગોળવેત્તા ‘અબુલ-હસન-મસુદી’એ ખંભાત, ભરૂચ, સંજાણ, સોપારા, થાણાની મુલાકાત લીધી હતી.
- સોલંકી રાજાઓના સમયમાં ખંભાત બંદર ‘ભારતના પ્રવેશદ્વાર’ તરીકે વિકસ્યું.
- આ સમયગાળામાં ‘માર્કોપોલોએ’ ગુજરાતની મુલાકાત લીધી હતી અને ખંભાતને મહત્વના બંદર તરીકે ગણાવ્યું હતું.
- 13મી સદીના અંત ભાગમાં અલાઉદ્દીન ખીલજીના સમયમાં ગુજરાત દિલ્હી સલ્તનતનો ભાગ બન્યું.
- ઈ.સ. 1342માં ઉત્તર આફ્રિકાના મોરક્કો દેશના ‘ઈબ્નબતુતા’એ ગુજરાતની મુલાકાત લીધી.
- ત્યારબાદના સમયગાળામાં સૌપ્રથમ પોર્ટુગીઝો ગુજરાતમાં આવ્યા. તેમના પછી મુગલો, મરાઠા, ગાયકવાડ વગેરે ગુજરાતમાં શાસન સ્થાપતા રહ્યા.
- ઈ.સ. 1947માં ભારત આઝાદ થયા બાદ ગુજરાતને ત્રણ ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું.

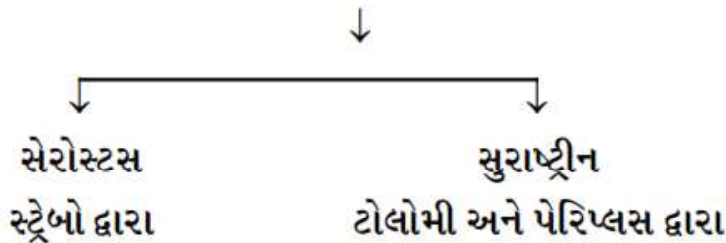

- 1લી નવેમ્બર 1956માં સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અને તળગુજરાતને મુંબઈ રાજ્યમાં ભેળવી દઈને દ્વિભાષી મુંબઈ રાજ્યની રચના કરવામાં આવી.
- 1956માં અલગ ગુજરાત રાજ્યની માગણી માટે ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકના વડપણ હેઠળ ‘મહાગુજરાત આંદોલન’ શરૂ કરવામાં આવ્યું. આંદોલનમાં 3 વર્ષ 8 મહિના 24 દિવસના અંતે 1લી મે, 1960ના રોજ અલગ ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના થઈ. આ સમયે 17 જિલ્લા અને 185 તાલુકા હતા.

ગુજરાતનાં પ્રાચીન - અર્વાચીન નામ તથા ગુજરાત નામકરણનો ઇતિહાસ

- પ્રાચીન ઇતિહાસમાં ઉત્તર ગુજરાત અને મધ્ય ગુજરાતનો પ્રદેશ આનર્ત તરીકે જાણીતો હતો.
- ક્ષત્રપકાળમાં ‘આનર્ત’ શબ્દ માત્ર ઉત્તર ગુજરાતના વિસ્તારો માટે જ પ્રયોજાયો.
- દક્ષિણ ગુજરાત માટે ‘લાટ’ શબ્દનો પ્રયોગ થયો હતો. તેનો સૌપ્રથમ ઉલ્લેખ ટોલોમી દ્વારા તેના ગ્રંથમાં લાટિકા સ્વરૂપે થયો હતો.

સૌરાષ્ટ્ર માટે પ્રયોજાયેલા શબ્દો

- મૈત્રકકાળમાં ‘ગુર્જર’ શબ્દ રાજસ્થાનમાં આવેલા એક પ્રદેશ પરથી પ્રચલિત બન્યો અને ત્યાંની વસતિ ‘ગુર્જર’ કહેવાઈ. તે લોકો સિરિયાથી આવીને અહીં વસ્યા હતા.

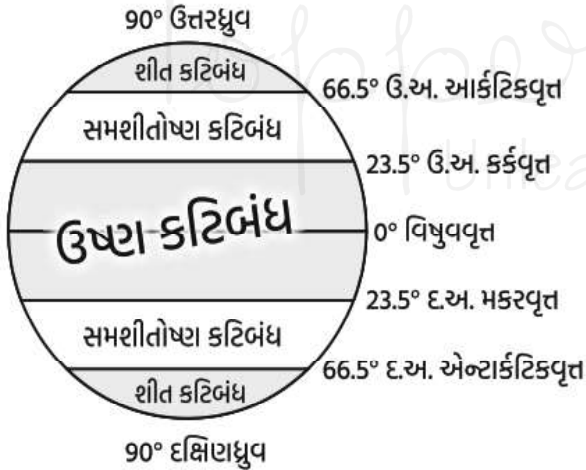
- ❖ અનુમૈત્રક કાળમાં ગુજરાતની ધરા ‘ગુર્જરભૂમિ’, ‘ગુર્જરદેશ’, ‘ગુર્જરરાષ્ટ્ર’ જેવાં નામોથી ઓળખાઈ.
- ❖ સોલંકી વંશના સ્થાપક મૂળરાજ પ્રથમના સમયમાં ‘ગુર્જરત્રા’ નામ મળ્યું.
- ❖ મહંમદ ગઝની સાથે આવેલા અરબી લેખક અલબરુનીએ ‘ગુર્જરત્રા’ને ‘અત’ પ્રત્યય લગાડીને ‘ગુજરાત’ નામ કર્યું.
- ❖ ગુર્જરોનો સૌપ્રથમ ઉલ્લેખ બાણભટ્ટ રચિત હર્ષચરિતમાં જોવા મળે છે.
- ❖ ગુજરાત નામનો સૌપ્રથમ ઉલ્લેખ ઈ.સ. 1233માં લખાયેલા ‘આબુરાસ’માં જોવા મળે છે.
- ❖ ગુજરાત નામનો વિશ્વસનીય ઉલ્લેખ ઈ.સ. 1456માં પદ્મનાભ રચિત ‘કાન્હડદે પ્રબંધ’માં જોવા મળે છે.

ગુજરાતનું સ્થાન

- ❖ ભારતના પશ્ચિમ ભાગમાં અરબ સાગરના કિનારે ગુજરાત રાજ્ય આવેલું છે.
- ❖ ગુજરાતનાં, અક્ષાંશ-રેખાંશ આ મુજબ છે :
અક્ષાંશ : 20.1° ઉ.અ. થી 24.4° ઉ.અ.
રેખાંશ : 68.4° પૂ. રે. થી 74.4° પૂ.રે

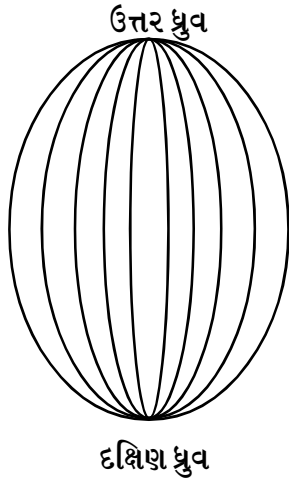
❖ અક્ષાંશ વૃત્ત (Latitude)

- ❖ પૃથ્વીના ગોળા પર દોરવામાં આવેલી આડી કાલ્પનિક રેખાઓને અક્ષાંશ કહેવાય છે.
- ❖ કુલ સંખ્યા - 181
- ❖ બે અક્ષાંશ વચ્ચેનું અંતર - 111 કિ.મી.
- ❖ વિષુવવૃત્તથી ધ્રુવો તરફ જતાં અક્ષાંશની લંબાઈ ઘટતી જાય છે.

❖ રેખાંશવૃત્ત (Longitude)

- ❖ પૃથ્વીના ગોળા ઉપર ઉત્તર ધ્રુવથી દક્ષિણ ધ્રુવને જોડતી ઊભી કાલ્પનિક રેખાને રેખાંશ કહે છે.
- ❖ કુલ સંખ્યા - 360
- ❖ રેખાંશ વચ્ચેનું મહત્તમ અંતર વિષુવવૃત્ત પર હોય છે. (111.32 કિ.મી.) અને ધ્રુવ પર શૂન્ય થઈ જાય છે.
- ❖ રેખાંશ વચ્ચેના અંતરને વૈશ્વિક ભાષામાં ગોરે (Gore) કહેવાય છે.

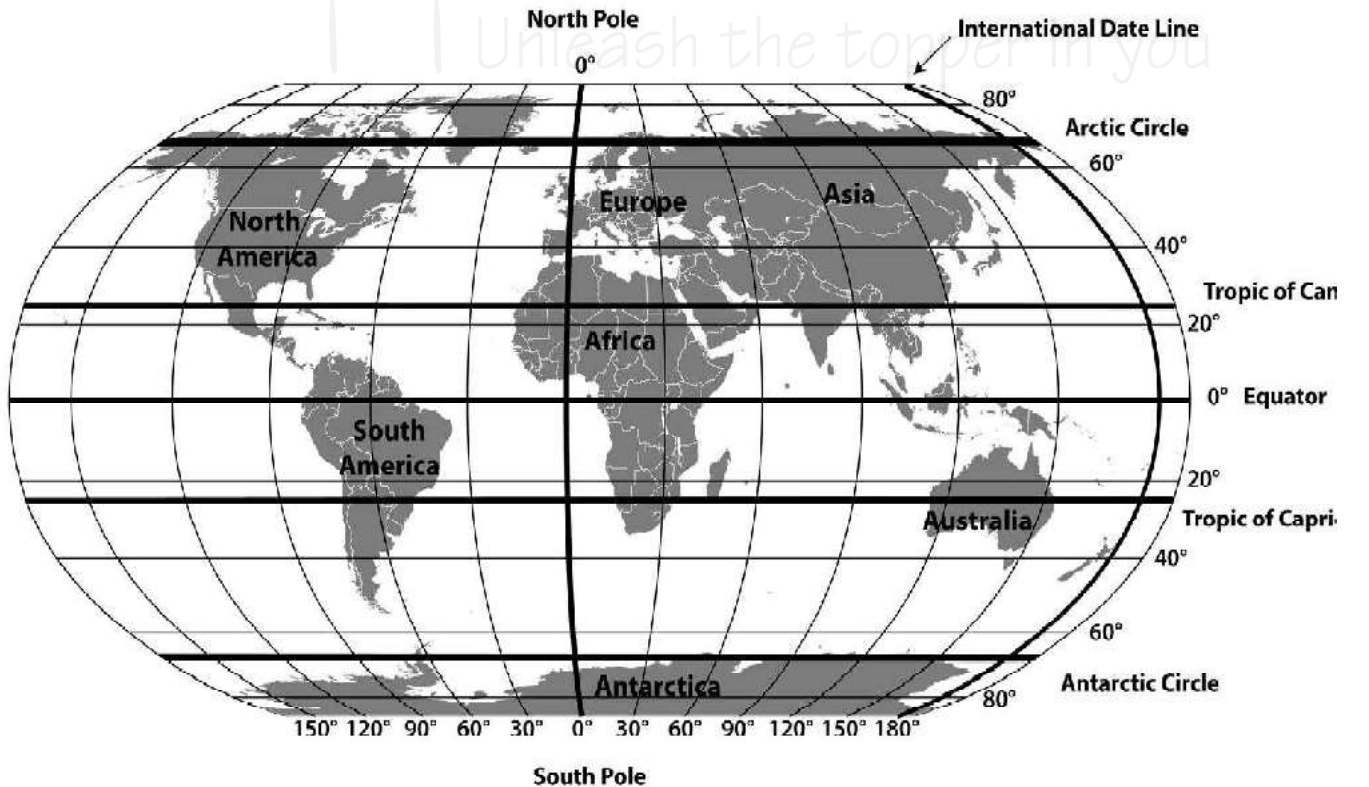
પૃથ્વીને 360° ધૂમતાં 24 કલાક લાગે છે.
આથી 1° અંતર કાપતાં પૃથ્વીને 4 મિનિટ
લાગે છે.

❖ ગ્રિનિચ રેખા (Greenwich line)

- ❑ ઈંગ્લેન્ડમાં ગ્રિનિચ પરથી પસાર થતા 0° રેખાંશવૃત્તને 'ગ્રિનિચ રેખા' કહે છે.
- ❑ 0° રેખાંશને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રમાણિત સમયરેખા કે GMT (Greenwich Meridian Time) કહેવાય છે.
- ❑ પૃથ્વીનું ભ્રમણ પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફનું હોવાથી પૂર્વનો સમય આગળ રહે છે.

❖ આંતરરાષ્ટ્રીય દિનાંતર રેખા (IDL)

- ❑ 180° રેખાંશવૃત્તને આંતરરાષ્ટ્રીય દિનાંતર રેખા કહે છે.
- ❑ આ રેખા પેસિફિક મહાસાગરમાંથી પસાર થાય છે.
- ❑ આ રેખા વાંકીચૂકી છે.

❖ ગુજરાત અને કટિબંધ

- ❑ ગુજરાતનો મોટા ભાગનો વિસ્તાર ઉષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો છે.
- ❑ ગુજરાતનો એકમાત્ર ‘બનાસકાંઠા જિલ્લો’ સંપૂર્ણપણે સમશિતોષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો છે.

❖ ગુજરાત અને કર્કવૃત્ત

- ❑ ગુજરાતના 6 જિલ્લા કર્કવૃત્ત પર આવેલા છે.
 - (1) અરવલ્લી (2) સાબરકાંઠા (પ્રાંતિજ નજીકથી)
 - (3) ગાંધીનગર (4) મહેસાણા (મોઢેરાના સૂર્યમંદિર પરથી)
 - (5) પાટણ (6) કચ્છ (ધીણોધર ડુંગર પરથી)

ગુજરાતનો વિસ્તાર

- ❑ કુલ ક્ષેત્રફળ : 1,96,024 ચોરસ કિલોમીટર (75,868 ચો. માઈલ)
જે ભારતના કુલ ક્ષેત્રફળના 5.96 ટકા જેટલું થાય છે.
ભારતનું ક્ષેત્રફળ : 32,87,263 ચોરસ કિ.મી.
- ❑ વિસ્તારની દૃષ્ટિએ ભારતમાં ગુજરાતનો ક્રમ પાંચમો (5) છે.
 - (1) રાજસ્થાન (2) મધ્યપ્રદેશ
 - (3) મહારાષ્ટ્ર (4) ઉત્તર પ્રદેશ

❖ ગુજરાતની લંબાઈ અને પહોળાઈ

- ઉત્તર - દક્ષિણ : 590 કિ.મી.
- પૂર્વ - પશ્ચિમ : 500 કિ.મી.
- ❑ ભારતમાં વસતિની દૃષ્ટિએ ગુજરાતનો ક્રમ નવમો (9) છે, જે દેશની કુલ વસતિના 4.99 ટકા જેટલી થાય છે.

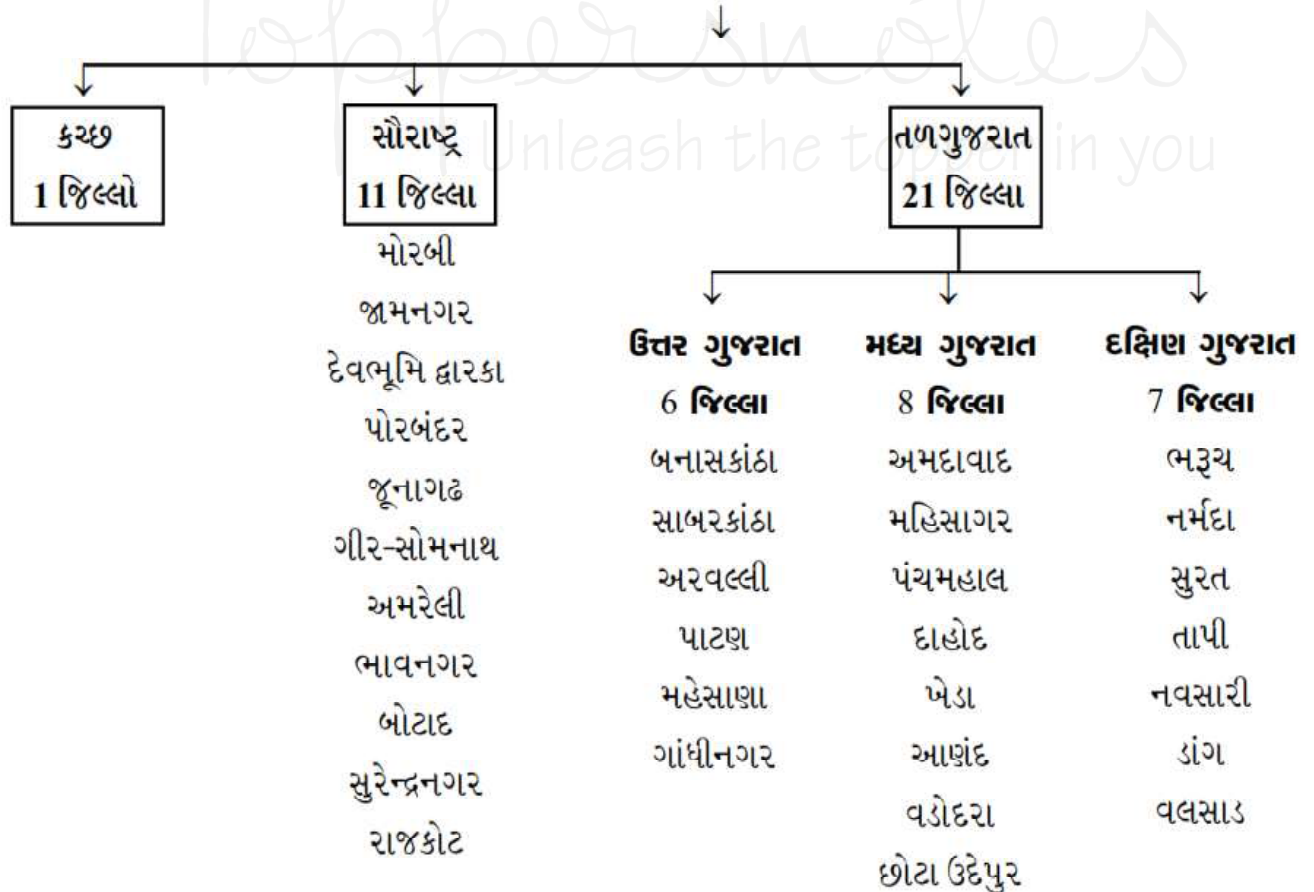
ગુજરાતના જિલ્લાઓની સ્થાપના

સ્થાપના સમયે : 17 જિલ્લા

અમદાવાદ	જામનગર	રાજકોટ
અમરેલી	જૂનાગઢ	સાબરકાંઠા
બનાસકાંઠા	ખેડા	સુરત
ભાવનગર	કચ્છ	સુરેન્દ્રનગર
ભરૂચ	મહેસાણા	વડોદરા
ડાંગ	પંચમહાલ	

વર્ષ	જિલ્લો	કયા જિલ્લામાંથી	મુખ્યમંત્રી
1964	ગાંધીનગર	અમદાવાદ + મહેસાણા	બળવંતરાય મહેતા
1966	વલસાડ	સુરત	હિતેન્દ્ર દેસાઈ
2 ઓક્ટોબર 1997	આણંદ પોરબંદર નવસારી નર્મદા	ખેડા જૂનાગઢ વલસાડ ભરૂચ	શંકરસિંહ વાઘેલા દાહોદ પંચમહાલ
2000	પાટણ	મહેસાણા + બનાસકાંઠા	કેશુભાઈ પટેલ
2 ઓક્ટોબર 2007	તાપી	સુરત	નરેન્દ્ર મોદી
15 ઓગસ્ટ 2013	દેવભૂમિ દ્વારકા મોરબી ગીર-સોમનાથ બોટાદ અરવલ્લી મહિસાગર છોટા ઉદેપુર	જામનગર જામનગર+રાજકોટ +સુરેન્દ્રનગર જૂનાગઢ ભાવનગર + અમદાવાદ સાબરકાંઠા ખેડા + પંચમહાલ વડોદરા	નરેન્દ્ર મોદી

ગુજરાત : 33 જિલ્લા

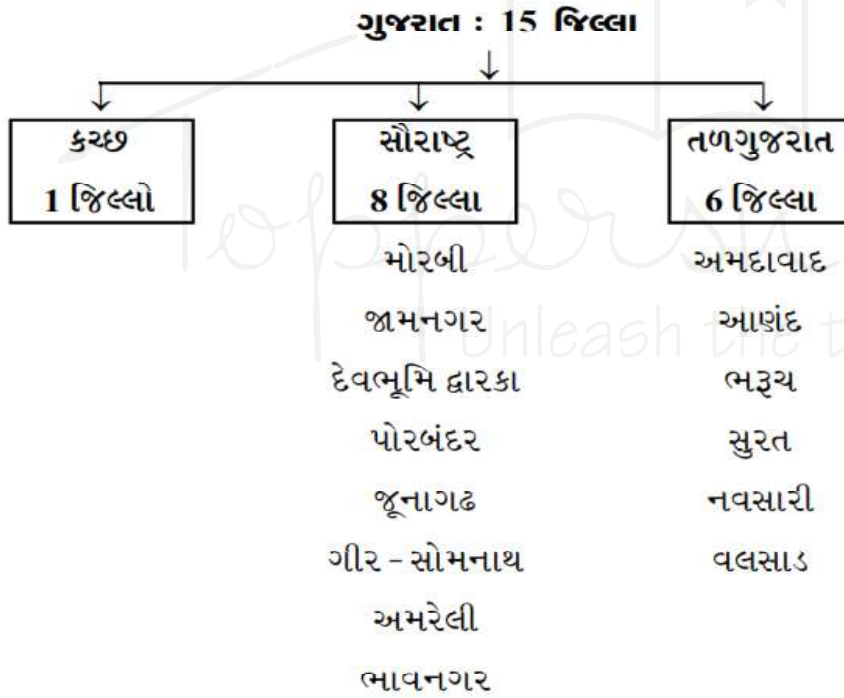
ગુજરાતની સરહદ

❖ જમીનની સરહદ

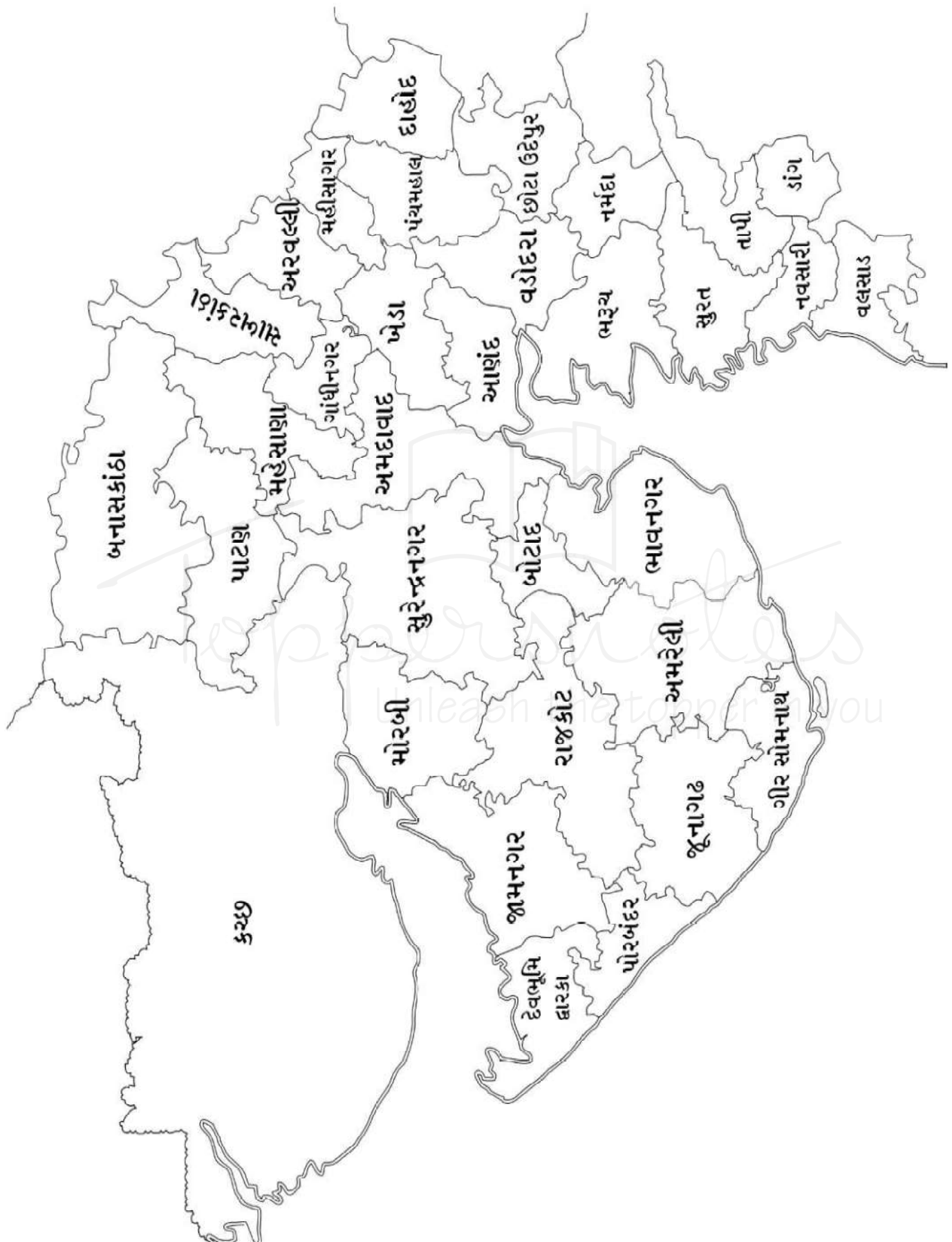
- ❑ પાકિસ્તાન : કચ્છ જિલ્લો પાકિસ્તાન સાથે 512 કિમી લાંબી સરહદ ધરાવે છે, જેને 24 પેરલલ લાઈન પણ કહે છે.
- ❑ રાજસ્થાન : 6 જિલ્લા (કચ્છ, બનાસકાંઠા, સાબરકાંઠા, અરવલ્લી, મહિસાગર, દાહોદ)
- ❑ મધ્યપ્રદેશ : 2 જિલ્લા (દાહોદ, છોટા ઉદેપુર)
- ❑ મહારાષ્ટ્ર : 6 જિલ્લા (છોટા ઉદેપુર, નર્મદા, તાપી, ડાંગ, નવસારી, વલસાડ)
- ❑ દાહોદ જિલ્લો રાજસ્થાન અને મધ્યપ્રદેશ બંને રાજ્ય સાથે સરહદ બનાવે છે.
- ❑ છોટા ઉદેપુર જિલ્લો મધ્યપ્રદેશ અને મહારાષ્ટ્ર બંને રાજ્ય સાથે સરહદ બનાવે છે.
- ❑ વલસાડ જિલ્લો એકમાત્ર નવસારી જિલ્લા સાથે સરહદ બનાવે છે.

❖ દરિયાઈ સીમા

- ❑ ગુજરાત રાજ્યને ભારતનો સૌથી લાંબો દરિયાકિનારો મળ્યો છે.
- ❑ 1600 કિ.મી. (990 માઈલ)

ગુજરાતના જિલ્લાઓ

ગુજરાતનો પ્રાગ ઐતિહાસિક કાળ અને સિંધુ સંસ્કૃતિ

- ❖ ઇતિહાસ શબ્દ ગ્રીક શબ્દ Historie પરથી આવ્યો છે.
- ❖ ઇતિહાસ શબ્દને સંસ્કૃત ભાષામાં ઇતિ-હ-આસ એટલે ‘આ પ્રમાણે હતું’ તેવો અર્થ થાય.
- ❖ ઇતિહાસના પિતા તરીકે હેરોડોટસ ઓળખવામાં આવે છે. તેમણે ઇતિહાસને લગતું પુસ્તક હિસ્ટોરિકા લખ્યું હતું.
- ❖ ભારતીય ઇતિહાસના પિતા તરીકે મેગસ્થનિઝને ઓળખવામાં આવે છે. મેગસ્થનિઝે ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના દરબારમાં રહીને ‘ઇન્ડિકા’ નામના ગ્રંથની રચના કરી હતી.
- ❖ મોટાભાગનો ઇતિહાસ મળી આવેલા અભિલેખો, શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, સિક્કાઓ, વિદેશી યાત્રાળુઓએ કરેલી નોંધો, પ્રાચીન સાહિત્ય કૃતિઓ, ભૌતિક અવશેષો વગેરે પરથી જાણવા મળ્યો છે.
- ❖ ગુજરાતનું પુરાતત્ત્વ વિશેનું સૌપ્રથમ પુસ્તક ‘આર્કિયોલોજી ઓફ ગુજરાત’ની રચના હસમુખ સાંકળિયાએ કરી છે.
- ❖ ગુજરાતનો ઇતિહાસ સૌપ્રથમ પ્રાણલાલ એદલજી ડોસા દ્વારા લખવામાં આવ્યો છે.
- ❖ ગુજરાતના ઇતિહાસની શરૂઆત પ્રાગ ઐતિહાસિક કાળથી થઈ.

ગુજરાતનો પ્રાગ ઐતિહાસિક યુગ

- ❖ પ્રાગ ઐતિહાસિક કાળમાં લેખન કે લિપિકળા વિદ્યમાન હતી નહીં.
- ❖ આ સમયગાળાને ત્રણ ભાગમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે.
 - [1] પુરાતન પાષાણ યુગ (પ્રાચીન પાષાણ યુગ)
 - [2] મધ્ય પાષાણ યુગ
 - [3] નૂતન પાષાણ યુગ
- [1] પુરાતન પાષાણ યુગ
 - ❖ મનુષ્ય જ્યારથી પથ્થરનો ઉપયોગ કરતો થયો ત્યારથી આ યુગની શરૂઆત થઈ.
 - ❖ આ યુગને માનવ સંસ્કૃતિનું પ્રથમ સોપાન માનવામાં આવે છે.
 - ❖ આ યુગના માનવીએ પથ્થરના હથિયારો બનાવ્યા હતા. ગુજરાતમાંથી મળી આવેલા આ યુગના હથિયારો ક્વાર્ટઝાઈટ નામના ખડકમાંથી બનેલા છે.
 - ❖ મનુષ્ય ભટકતું તેમજ શિકારી જીવન ગાળતો હતો. એટલે એવું કહી શકાય કે આ યુગનો મનુષ્ય ‘ખોરાક એકઠો કરનાર’ હતો.
 - ❖ આ યુગમાં અગ્નિની શોધ થઈ.
- [2] મધ્ય પાષાણ યુગ
 - ❖ આ યુગમાં પશુપાલનની શરૂઆત થઈ.
 - ❖ મનુષ્ય ચામડાનાં કપડાં અને વૃક્ષની છાલ (વલ્કલ)નાં કપડાં પહેરતાં શીખ્યો.
- [3] નૂતન પાષાણ યુગ
 - ❖ આ યુગમાં મનુષ્યો સ્થાયી જીવન જીવતા થયા તથા નદી કિનારે વસવાટ કરતા થયા.
 - ❖ ખેતીની શોધ થઈ અને ત્યારબાદ પૈડાં અને ચકની શોધ થઈ.
 - ❖ મનુષ્ય અગ્નિની પૂજા કરવા લાગ્યો.

આધ ઐતિહાસિક કાળ

- ❏ આ કાળમાં લેખન કે લિપિ કળા વિદ્યમાન હતી, પરંતુ તેને ઉકેલી શકાઈ નથી.
- ❏ આ યુગમાં મનુષ્યને નગરો વિકસાવ્યા અને સંસ્કૃતિનો સભ્યતા રૂપે ઉત્તરોત્તર વિકાસ કર્યો.
- ❏ મનુષ્યને પથ્થરની સાથે ધાતુનો ઉપયોગ કર્યો. ધાતુમાં તાંબાનો ઉપયોગ કરતા તામ્ર પાષાણ યુગની શરૂઆત થઈ.
- ❏ આ યુગમાં તાંબાનાં હથિયારો મળી આવ્યાં છે.
- ❏ તાંબાના ઉપયોગ પછી કલાઈ અને લોખંડનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો.
- ❏ તાંબામાં કલાઈના મિશ્રણથી કાંસ્ય યુગની શરૂઆત થઈ.
- ❏ હડપ્પા સભ્યતાને કાંસ્ય યુગની શ્રેણીમાં ગણવામાં આવે છે.

પુરાતાત્વિક સંશોધનો

- ❏ ગુજરાતમાં પ્રાગ ઐતિહાસિક યુગના સૌપ્રથમ ઓજારો અને અવશેષો ઈ.સ. 1893માં રોબર્ટ બ્રુસ ફુટ નામના વ્યક્તિએ મહેસાણા જિલ્લાના કોટ અને પેઢામણી ગામેથી શોધી કાઢ્યા.
- ❏ ઈ.સ. 1941માં મહેસાણા જિલ્લાના લાંઘણજ ગામેથી પણ પ્રાગ ઐતિહાસિક કાળનાં ઓજારો મળી આવ્યાં.
- ❏ ઉત્તર ગુજરાત, મધ્ય ગુજરાત તેમજ દક્ષિણ ગુજરાતમાંથી અકીકનાં નાનાં ઓજારો મળી આવ્યાં, જેને લઘુ પાષાણ ઓજાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- ❏ કચ્છના લોડાઈ ગામ ખાતેથી પણ ઇન્ડિયોસોરસ (મત્સ્ય ગરોળી)ના અવશેષો મળી આવ્યા છે.

❖ પ્રાચીન ગુજરાતના ઇતિહાસને જાણવામાં ઉપયોગી સાહિત્ય અને તેના રચયિતા

ક્રમ	કૃતિ	રચયિતા
1.	દ્રયાશ્રય	હેમચંદ્રાચાર્ય
2.	કર્ણસુંદરી	બિલ્હણ
3.	મોહરાજ પરાજય	યશપાલ
4.	મુદ્રિતકુમુદચંદ્ર	યશચંદ્ર
5.	કીર્તિકૌમુદી	સોમેશ્વર
6.	કાન્હડે પ્રબંધ	પદ્મનાભ
7.	વસંતવિજય	બાલચંદ્રસૂરિ
8.	હમ્મીરમદમર્દન	જયસિંહસૂરિ
9.	રત્નમાલા	કૃષ્ણકવિ
10.	હર્ષચરિત	બાણભટ્ટ
11.	રાવણવધ	કવિ ભટ્ટી
12.	સી-યુ-કી	હ્યુ-એન-ત્સાંગ
13.	આશિકી	આમીર ખુશરો
14.	પ્રબંધ ચિંતામણી	મેરુતુંગ

- ❖ પ્રાચીન સમયગાળામાં આ પ્રદેશ આનર્તના નામથી ઓળખાતો હતો.
- ❖ શયાતિના પુત્ર આનર્તે સૌરાષ્ટ્ર અને ઉત્તર ગુજરાતના ભાગો પર પોતાની સત્તા સ્થાપી હતી.
- ❖ આથી આ પ્રદેશ આનર્ત પ્રદેશના નામથી ઓળખાતો.
- ❖ મૌર્ય કાળ અને ગુપ્તકાળ દરમિયાન સૌરાષ્ટ્રને સુરાષ્ટ્રના નામથી ઓળખવામાં આવતું હતું તથા તેની રાજધાની ગિરિનગર હતી.
- ❖ ચીની યાત્રાળુઓએ કરેલી નોંધ મુજબ દક્ષિણ ગુજરાતનો વિસ્તાર લાટ પ્રદેશ તરીકે ઓળખાતો હતો.
- ❖ ગુર્જર જાતિના આગમન પછી સૌરાષ્ટ્ર આનર્ત અને માળવામાં ગુર્જરોએ પોતાની સત્તા સ્થાપી. આથી આ પ્રદેશ ગુર્જર પ્રદેશના નામથી ઓળખાયો. તેમની રાજધાની ભિન્નમાલ હતી.
- ❖ 10મી સદીમાં સોલંકી કાળ દરમિયાન આ ભૂમિ ગુર્જર ભૂમિ તરીકે ઓળખાઈ અને સોલંકી શાસકો ગુર્જર નરેશ તરીકે ઓળખાતા થયા.
- ❖ આ સમયગાળા દરમિયાન આરબ આક્રમણના લીધે અને તેમના સંપર્કના લીધે ગુર્જર શબ્દ ગુજરાત નામમાં પરિવર્તિત થયો.
અરબી યાત્રાળુ અલબરૂનીએ ગુર્જર શબ્દ પાછળ અરબી શબ્દ ‘અત્ત’ પ્રત્યય લગાવતા ગુર્જરતામાંથી અપભ્રંશ ગુજરાત નામ અસ્તિત્વમાં આવ્યું.
- ❖ ગુજરાત નામનો સૌપ્રથમ ઉલ્લેખ ઈ.સ. 1233માં કવિ પાલ્હણ દ્વારા લખાયેલા ‘આબુરાસ’માં જોવા મળે છે.
- ❖ 15મી સદીમાં પદ્મનાભ દ્વારા લખાયેલ ‘કાન્હડે પ્રબંધ’માં પણ ગુજરાત નામનો ઉલ્લેખ જોવા મળ્યો છે.

❖ વિવિધ વિદેશી યાત્રાળુઓમાં ગુજરાતના પ્રદેશોનાં આપેલાં નામ

ક્રમ	વિદેશી યાત્રી	વર્તમાન નામ	આપેલા નામ
1.	ટોલેમી	દક્ષિણ ગુજરાત (લાટ પ્રદેશ) સૌરાષ્ટ્ર મહી	લાટિકા સુરાષ્ટ્રીન મોફિસ
2.	પેરિપ્લસ	સૌરાષ્ટ્ર	સુરાષ્ટ્રીન
3.	સ્ટ્રોબા	સૌરાષ્ટ્ર	સેરોષ્ટ્રન
4.	હ્યુ-એન-ત્સાંગ	સોરઠ	સુલકા
5.	અલબરૂની	મહી ગુજરાત	માહેન્દ્રી ગુર્જરતા (ગુજરાત)

ગુજરાતમાં મળી આવેલા સિંધુ સભ્યતાના નગરો

❖ રંગપુર

તાલુકો	ચૂડા
જિલ્લો	સુરેન્દ્રનગર
નદી	ભાદર (સૂક ભાદર)
ઉત્ખનન કર્તા	માધોસ્વરૂપ વત્સ

- ❖ રંગપુર ગુજરાતમાં શોધાયેલું સિંધુ સભ્યતાનું સૌપ્રથમ નગર છે.
- ❖ રંગપુરનું સંશોધન ઈ.સ. 1931માં માધોસ્વરૂપ વત્સ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.
- ❖ ત્યારબાદ ઈ.સ. 1954માં એસ. આર. રાવ દ્વારા સંશોધન કરવામાં આવ્યું.
- ❖ રંગપુરમાંથી કાચી ઈંટોના મકાન, પથ્થરના ચોરસ વજનિયાં, મણકાઓ, તાંબાની બંગડીઓ વગેરે મળી આવ્યાં છે.
- ❖ સૌપ્રથમ યોજાના અવશેષો પણ રંગપુરમાંથી મળી આવ્યા છે.
- ❖ લાલ અને કાળા રંગની માટીનાં વાસણો પણ મળી આવ્યાં છે. આ વાસણો ઉપર મોર, હરણ, વૃષભ વગેરે પશુ-પંખીઓની આકૃતિઓ કોતરેલી મળી છે.
- ❖ C₁₄ પદ્ધતિ મુજબ આ સ્થળનો સમયગાળો ઈ.સ.પૂ. 2600નો માનવામાં આવે છે. તેમજ આ સંસ્કૃતિનો નાશ ઈ.સ.પૂ. 1900ની આસપાસ થયો હશે તેવું માનવામાં આવે છે.

❖ લોથલ

ગામ	સરગવાલા
તાલુકો	ધોળકા
જિલ્લો	અમદાવાદ
નદી	લીંબડી ભોગાવો તથા સાબરમતી વચ્ચે

- ❖ લોથલ એ ‘લોથ’ શબ્દ પરથી આપવામાં આવેલું નામ છે. લોથનો મતલબ ‘લાશ’ એવો થાય છે.
- ❖ લોથલ અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકામાં આવેલ સરગવાલા ગામ પાસે લીંબડી ભોગાવો અને સાબરમતી નદી વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવેલું છે.
- ❖ લોથલનું સંશોધન ઈ.સ. 1954માં એસ. આર. રાવ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.
- ❖ સિંધુ સભ્યતાના સમયગાળામાં લોથલ સમુદ્રથી 5 કિમી જેટલું દૂર હતું, પરંતુ હાલમાં તે સમુદ્રથી 18 કિમી જેટલું દૂર છે.
- ❖ તે સિંધુ સભ્યતાના અતિપ્રાચીન બંદર તરીકે ઓળખાય છે.
- ❖ લોથલમાંથી ડોક્યાર્ડ (વહાણ લાંગરવાની ગોદી) માટીની ભઠ્ઠી અને દુકાનો મળી આવ્યાં છે.
- ❖ સામસામા હરોળબદ્ધ 64 વખારોનાં મકાનો, વાસણો ભરેલા સોનાના મણકાઓ, મુદ્રાઓ, શતરંજ જેવી રમતો, હાથી-દાંતની બનેલી માપપટ્ટી, પથ્થર, કાંસા અને માટીનાં વાસણો, પાકાં મકાનો, સ્નાનાગારો વગેરે મળી આવ્યાં છે.
- ❖ સુંદર નકશીકામ કરેલી વસ્તુઓ અને લાલપીળા તેમજ કાળા રંગની રેખાઓયુક્ત વાસણો પણ મળ્યાં છે.
- ❖ અનાજ દળવાની પથ્થરની ઘંટી મળી આવી છે.
- ❖ લોથલમાં ખોદકામ દરમિયાન સૌથી વધુ હાડપિંજરો મળી આવ્યાં છે. જેમાં કેટલાંક શબની ખોપડીમાં છેદન કરેલું પણ જોવા મળ્યું છે જે શસ્ત્રક્રિયાનું સૂચક દર્શાવે છે.
- ❖ લોથલમાં મનુષ્યના મૃત્યુ પછી શબને દાટવાની તેમજ અગ્નિ સંસ્કાર આપવાની એમ બંને પ્રથા થતી હોવાના પુરાવા પણ મળ્યા છે.
- ❖ C₁₄ પદ્ધતિ મુજબ લોથલનો સમયગાળો ઈ.સ. પૂ. 2400થી 1900નો માનવામાં આવે છે.

❖ ઘોળાવીરા

તાલુકો	ભચાઉ
જિલ્લો	કચ્છ
નદી	લૂણી

- ❑ ગુજરાતનું સિંધુ સભ્યતાનું સૌથી મોટું નગર
- ❑ ધોળાવીરા કચ્છના મોટા રણમાં ભચાઉ તાલુકામાં ખદીર બેટ પાસે લૂણી નદીના કિનારે આવેલું છે.
- ❑ ધોળાવીરાનું સંશોધન સૌપ્રથમ ઈ.સ. 1967માં જગતપતિ જોષી દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.
- ❑ ત્યારબાદ ઈ.સ. 1990માં આર. એસ. બિષ્ટ દ્વારા તેનું સંશોધન કરવામાં આવ્યું હતું.
- ❑ C₁₄ પદ્ધતિ મુજબ તેનો સમયગાળો ઈ.સ.પૂ. 2100થી ઈ.સ.પૂ. 1450 સુધીનો માનવામાં આવે છે.
- ❑ ધોળાવીરા ત્રણ ભાગમાં વિભાજિત હતું. જેમાં સૌથી ઊંચા ભાગમાં ગઢ (કિલ્લો) તથા મધ્ય અને નીચા ભાગમાં નગરની વસાહતો હતી.

ધોળાવીરામાંથી મળી આવેલ અવશેષો

- ❑ મોટું સ્નાનાગાર, રમત-ગતમનું મોટું મેદાન
- ❑ શંખ, ધાતુની બંગડી, ઘરેણાં બનાવવાની દુકાનો, સોનાનાં ઘરેણાં, તાંબુ ગાળવાની ભઠ્ઠી
- ❑ વિવિધ પ્રકારના મણકા, ઓજારો બનાવવાનાં ઉપકરણો, ગુલાબી રંગના વાસણો
- ❑ 400 જેટલા સિંધુ લિપિના શબ્દો
- ❑ 10 અક્ષરનું એક સાઈન બોર્ડ

❖ સુરકોટડા

તાલુકો	રાપર
જિલ્લો	કચ્છ

- ❑ ઈ.સ. 1964માં જગતપતિ જોષી દ્વારા સુરકોટડાનું સંશોધન કરવામાં આવ્યું.
- ❑ સુરકોટડામાંથી અલગ પ્રકારની કબરો, ઘોડાના હાડકાંના અવશેષો, અગ્નિ કુંડ સાથેનું બાંધકામ, હળ વડે ખેડાયેલા ખેતરો મળી આવ્યા છે.

❖ દેસળપર

તાલુકો	નખત્રાણા
જિલ્લો	કચ્છ
નદી	મોરઈ

- ❑ ઈ.સ. 1963માં પી. પી. પંડ્યા દ્વારા દેસળપરનું ઉત્ખનન કરવામાં આવ્યું.
- ❑ દેસળપર કચ્છ જિલ્લામાં નખત્રાણા તાલુકામાં મોરઈ નદીના કિનારે મળી આવ્યું છે.
- ❑ દેસળપર એક કિલ્લેબંધીવાળું નગર હતું.
- ❑ દેસળપરમાંથી કાચી ઈંટોનાં મકાનો, મુદ્રાઓ, માટીનાં વાસણો, તાંબાનાં ઓજારો મળી આવ્યાં છે.

❖ રોજડી

શ્રીનાથગઢ પાસે	
તાલુકો ગોંડલ	
જિલ્લો રાજકોટ	
નદી ભાદર	

- ❑ રોજડીમાંથી માટીનાં મકાનો, ઊંચી ડોકવાળી બરણી, લાલ માટીનાં વાસણો, તાંબાનાં વાસણો, બાણ, કાંસાની કુહાડી, હાથીના અવશેષો વગેરે મળી આવ્યા છે.

❖ કુંતાસી

તાલુકો	માળીયા મિયાણા
જિલ્લો	મોરબી
નદી	કુંડકી

❖ ઈ.સ. 1988માં પી. પી. પંડ્યા દ્વારા કુંતાસી નગરનું સંશોધન કરવામાં આવ્યું.

❖ કુંતાસીમાંથી ચિત્રવાળાં માટીનાં વાસણો, ઈંટ અને માટીની બનેલી દીવાલો મળી આવી છે.

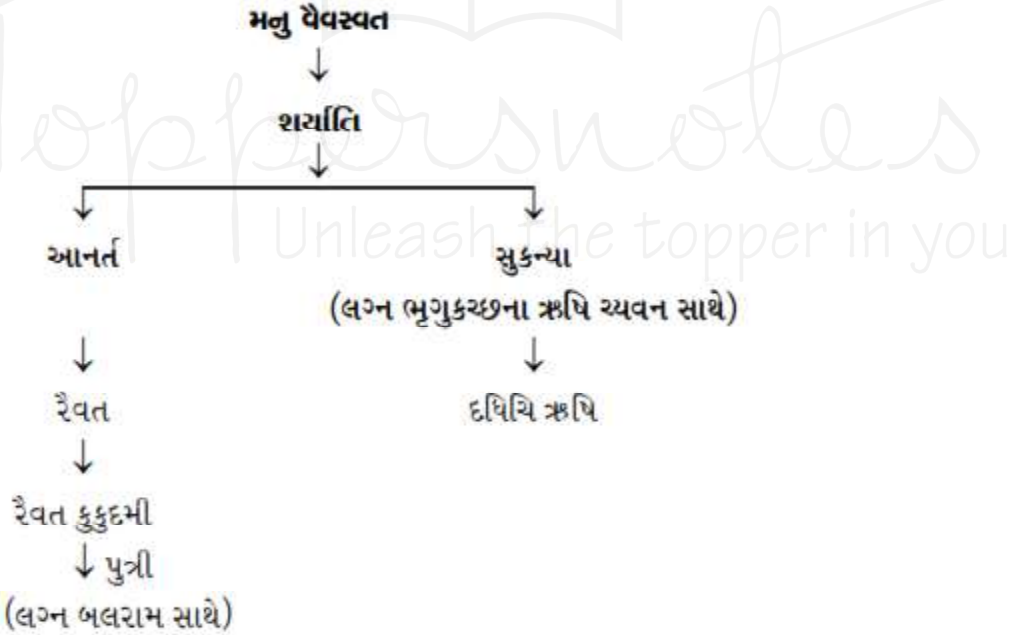
❖ ગુજરાતમાંથી મળી આવેલા સિંધુ સભ્યતાના અન્ય નગરો

નગર	જિલ્લો
પ્રભાસ પાટણ	ગીર સોમનાથ
લાખાબાવળ, આમરા	જામનગર
લાંઘણજ	મહેસાણા
આટકોટ	રાજકોટ

ગુજરાતનો પૌરાણિક ઇતિહાસ

❖ ગુજરાતનો પૌરાણિક ઇતિહાસ મનુના પુત્ર શર્યાતિના સમયગાળાથી શરૂ થાય છે.

❖ મનુ વૈવસ્વત (સૂર્યપુત્ર) હતા. તેના માનવકુળના મૂળ અર્થ પ્રથમ પુરુષ હતા.

❖ શર્યાતિના પુત્ર આનર્તે સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતના ઉત્તર ભાગમાં પોતાની રાજસત્તા સ્થાપી હતી.

❖ આથી તેના નામ ઉપરથી આ પ્રદેશ આનર્ત પ્રદેશ તરીકે ઓળખાયો.

❖ આનર્ત અને તેના પુત્ર રૈવતના સમયગાળામાં આનર્તની રાજધાની કુશસ્થળી હતી.

❖ શર્યાતિએ પોતાની પુત્રી સુકન્યાના લગ્ન ભૃગુકચ્છના ઋષિ ચ્યવન સાથે કરાવ્યા હતા.

❖ સુકન્યાના પુત્ર દધિચિએ ઇન્દ્રને વજ્ર બનાવવા માટે પોતાના અસ્થિઓ સમર્પિત કર્યા હતા.

- ❧ રાજા રૈવતના શાસનકાળ દરમિયાન શ્રીકૃષ્ણ મથુરાથી સ્થળાંતર કરીને સૌરાષ્ટ્ર આવ્યા. ત્યારબાદ શ્રીકૃષ્ણએ ‘દ્વારાવતી’ (દ્વારકા) નામની નગરી વસાવી.
- ❧ શ્રીકૃષ્ણના ભાઈ બલરામના લગ્ન રૈવતી સાથે થયા હતા.
- ❧ સૂર્પારિક પ્રદેશના રાજા રુક્મીની બહેન રુક્મિણી સાથે શ્રીકૃષ્ણના વિવાહ થયા હતા.
- ❧ શ્રીકૃષ્ણ અને રુક્મિણીના વિવાહ પોરબંદરમાં આવેલા માધવપુરના મેળામાં થયા હતા.
- ❧ આ સિવાય કૃષ્ણએ શત્રાજીતની પુત્રી સત્યભામા સાથે અને જાંબુવંતની પુત્રી જામવંતી સાથે પણ વિવાહ કર્યા હતા.
- ❧ કૃષ્ણએ નરકાસુર નામના રાક્ષસનો વધ કરીને 16,108 કન્યાઓને તેની કેદમાંથી છોડાવી હતી.
- ❧ 75 વર્ષની ઉંમરે શ્રીકૃષ્ણએ અર્જુનને મહાભારતના યુદ્ધમાં જ્ઞાન આપ્યું હતું.
- ❧ 125 વર્ષની ઉંમરે ગીર સોમનાથ જિલ્લામાં કપિલા, હિરણ, સરસ્વતી નદીના ત્રિવેણી સંગમ પાસે આવેલા ભાલકાતીર્થ (દેવપ્રયાગ) ખાતે પીપળાના વૃક્ષ નીચે પારધીનું તીર વાગવાથી મૃત્યુ થયું હતું.

